

Den nordiske verden. bd. 1 277 s. heraf 18 s. noter. bd. 2 263 s. heraf 30 s. noter og register. KIRSTEN HASTRUP (red.). Nordisk Råd/Gyldendal (1992).

Fire etnologer, en historiker, en retshistoriker, en etnograf og en sprogforsker, ialt otte forskere fra de nordiske lande, heraf tre fra Danmark, har delt 466 sider mellem sig for at berette for læserne om, hvad »det nordiske« egentlig er. Det er et ambitiøst projekt, og det lægges stort op. I indledningen, der hedder Prolog, refererer redaktøren, prof. Kirsten Hastrup, til Troels Lunds »Dagligt liv i Norden«, hvor det ikke var konger-og-krige, der stod i centrum, men hverdagshistorie. Det program har historikere, efter hendes mening, ikke fulgt i nogen nævneværdig grad. Først i det seneste årti er der, skriver hun, opstået en interesse for hverdagshistorie, så bønder, kvinder, børn m.fl. er kommet til orde.

Det kan være svært at sige, hvor meget der skal til for at være »nævneværdigt«. Erik Arup blev for 70 år siden skældt græsseligt ud for i sin Danmarkshistorie at gøre bønderne til hovedperson, selv om han faktisk også skrev mange sider om konger og godsejere. Historikergruppen skrev deres Danmarkshistorie med samme program, det var folket, det skulle handle om. Skyum-Nielsen forsøgte med »Kvinde – slave« at tage udfordringen op. Ser man efter i artiklernes frodige underskov, finder man en anseelig høst af hverdagshistorie, livsvilkårenes historie, ofte kun om et geografisk og/eller tidsmæssigt begrænset felt. Men selv Troels Lund var jo også beskeden nok til at holde sig til et enkelt århundrede. På det punkt er det foreliggende værk mere dristigt. Det spænder fra jernalderen til det 19. århundrede og i nogle kapitler op til nutiden.

Prologens sprog er også stort i anlægget. Det hænder, at metaforene tager magten. »Den fællesnordiske erfaringsverden danner et særligt kulturelt rum, som klangbund for vores egen tids orkestrering af historien. For at identificere denne klangbunds grundtoner benytter vi os af en metode, som vi kalder »kontrapunktisk« historieskrivning. Det betyder, at vi skriver forskellige tider op imod hinanden i et forsøg på at samle de erfaringer, som nordboerne har gjort gennem tiden, til en helhed«. Det er muligvis flot skrevet, men det lider af samme svaghed som mange andre redegørelser for et videnskabeligt arbejdes metode: Læseren bliver ikke meget klogere på, hvad forfatterne egentlig har gjort og hvordan. Det skal læses ud af brødteksten.

Efter den måde, temaerne (kapitlerne) er behandlet på, er bogens tese, at de 35 generationer (bogens tidshorisont) der levede i de nordiske lande, gjorde deres erfaringer, sorterede dem, akumulerede dem og

dermed dannede »det nordiske«. Skal det særligt nordiske analyseres, må man altså efterspore elementer af den kulturelle arv helt tilbage i vikingetiden. De senere tilkomne erfaringer og forestillinger må tolkes i lyset, ikke blot af nutiden, men af de kulturelle levn fra tidligere perioder. Middelalderens erfaringsverden var skabt på grundlag af vikingetidens opfattelser osv.

Det betyder, at forfatterne bevæger sig ret frit i kronologien og – kan man sige – i det hele taget frit. Det kan føre ud på kanten af de banale konstateringer: Når det var koldt nok, og der var sne, var de bekvemt at køre i slæde. Og det kan kræve de helt store spring, fra det rummelige oldnordiske begreb »verold's« tvetydighed til nutiden, »Denne tvetydighed« hedder det, »er et nordisk mærke«. Efter en sådan afslutning på et kapitel om den førkristne kosmologi følger der desværre ingen nutidig eksemplificering af en særlig nordisk tvetydighed.

Uden nogen ekspertise i vikingetidens måde at tænke på, spørger man sig selv, om ordet også var tvetydigt eller dobbelttydigt for tusind år siden, eller det ikke netop er et tegn på forskellen, diskontinuiteten, at vi i dag opfatter ordet som tve- eller mangetydigt?

I betragtning af Prologens erklærede intention om at beskæftige sig med bønders, kvinders og børns historie, er det mere end dristigt at bruge Den ældre Edda eller Snorre som kilde. De gengiver den fåtallige høvdingeklasses omverdensfortolkning, ikke menigmands.

I et kapitel om tidsopfattelsen er det oplagt at pege på det naturbestemte skel mellem den mørke tid, vinter, og den lyse sommer. Af geografiske årsager er det et punkt, hvor nordboerne (og formodentlig eskimoerne m.fl.) har andre erfaringer end middelhavslandenes folk. Anderledes forholder det sig med den cykliske tidsopfattelse af året. Er det ikke er ret selvfølgelig sag i bondesamfund, at tiden er bundet til arbejdsrytmen i året? På samme måde er urets inddeling af døgnet i lige lange timer ikke til nogen nytte i det førindustrielle samfund, undtagen i ganske bestemte erhverv. Men der er næppe tale om en særlig nordisk erfaring. Selvfølgelig noteres indflydelse syd fra også i behandlingen af tidsopfattelsen; men man savner en påvisning af det særligt nordiske netop ved at modstille det tidsopfattelsen i andre lande, måske i en anden tidsperiode, men med en sammenlignelig erhvervsstruktur.

Det samme gør sig gældende i et kapitel af Orvar Löfgren om landskabet, eller rettere, oplevelsen og brugen af landskabet. Den langsomme og ressourcekrævende landtransport før landevejene og før jernbanerne var Norden ikke ene om, næppe heller at afstande måltes i dagsrejser, der kunne være højst forskellige målt i km og som kunne variere efter årstid og vejr.

Det er oplagt at benytte sig af udlændinges rejseskildringer fra det 16. og 17. århundrede. De beskrev det, der for nordboerne var selvfølgeligt og derfor ikke blev beskrevet af dem selv, men for de fremmede var eksotisk, uciviliseret og skræmmende.

Norden – og her nok kun Norge, Finland og Nordsverige – som Europas vildmark er et interessant tema, ikke mindst når oplevelsen af den, som i Löfgrens kapitel, iagttages over flere århundreder, fra det skræmmende uden for lands lov og ret, over den romantiske (gen)-opdagelse til noget musealt bevaringsværdigt eller som en ressource for turisterhvervet. Herregårdsparker, byernes parkanlæg og folkets park var i vid udstrækning import af skiftende europæisk havekultur og derfor besværlig at gøre noget specielt nordisk ud af; men Löfgrens sammenføring af havearkitektur, landskabsmaleri og litterære kilder har perspektiver i belysningen af den menneskeskabte »natur« som spejling af menneskene.

Lige så velskrevet er afsnittet om nordboernes mærkværdige lyst til at opgive alle »moderne« bekvemmeligheder« og leve primitivt i sommerferien på campingpladsen eller i sommerhuset. En tur i højsæsonen langs den jyske vestkyst eller Gardasøen vil overbevise om, at i hvert fald tyskere og franskmænd deler denne glæde over at gøre de daglige trivialiteter en smule mere besværlige for konen som sommeren.

Et ganske langt kapitel handler om det væsentlige emne, hvordan folk i Norden fik noget at spise. Ikke overraskende var der store forskelle mellem nord og syd. Hvis man tager Norges sydspids i det ene passerben og placerer det andet ved Nordkap og så drejer med passeren, lander det andet ben i Nordafrika. Det giver også nogle markante forskelle i agerbrug, kvægavl og spisevaner. Det interessante, næsten eksotiske, er, at der på trods af de store forskelle mellem f.eks. Sønderjylland og Trøndelag er en form for enhed, som vi kalder nordisk.

Der er en masse leveregler, husråd, overtro og nøgtern rationalisme knyttet til agerdyrkning, kvægavl og skovdrift; det gælder ikke kun i de nordiske lande. Når Kirsten Hastrup ser noget særligt nordisk i, at man »den dag i dag stadig ikke kan lukke skov og strand for almenheden«, så har hun måske ret; men for Danmarks vedkommende skyldes det en lovgivning, der kun er få årtier gammel, som vakte umådelig sorg langs Strandvejen nord for København og andre steder, og som udspringer af denne moderne velfærdsideologi, ikke af nogen gammel tradition.

Et afsnit med titlen »Skinsygen som nordisk særkende« forveksler skinsyge, som betyder jalousi, med misundelse. Herefter henviser afsnittet til Janteloven, der ikke handler om misundelse, men om proletarietets selvundertrykkelse. Bortset fra sådan noget, argumenteres der

ikke for den fremsatte påstand om, at misundelse og jantelov er specielt nordiske fænomener, hvad de da heller ikke er, jvf. f.eks. Lukas kap. 4 v. 22-30.

Et kapitel om havet (Brit Berggreen og Joan Pauli Joensen) lider af samme skavank. Det er ikke kedeligt at læse om båd- og skibstyper, overtro og om det mesterskab, der byggede på generationers erfaringer om, hvordan man levede af og overlevede på havet. Men portugisiske fiskere eller dem fra New Foundland, for ikke at tale om hollandske og engelske søfolk har efter al sandsynlighed gjort lignende erfaringer. Kun ved sammenligninger træder det særegne frem. Ved uagtsomhed har redaktøren ikke fået slettet en meddelelse om, at Karl X Gustav drog over det tilfrosne Øresund og erobrede København (bd. 2 side 23). En sådan fejl er ikke betydningsbærende, men heller ikke tillidsvækkende.

Et oplagt udgangspunkt for ideerne om en fælles nordisk identitet er ligheden mellem sprogene (undtagen finsk og samisk) og deres fælles oprindelse. Per Meulengracht Sørensen redegør for diskussionerne (mest i forrige årh.) om, hvilket af de nordiske sprog der ligger nærmest ved det oldnordiske. Også forskellen i den nutidige sprogpolitik m.h.t. optagelse eller afvisning af nye låneord rummer spændende iagttagelser. Forfatteren stiller det (retoriske ?) spørgsmål, om ikke den folkelige tilslutning til en fælles nordisk identitet er en viljesakt, og det, den støtter sig på, sprog, historie m.m. er fundet frem bagefter. Er det ikke værkets centrale spørgsmål, han formulerer her?

Kapitler om sprogene må også gøre noget ud af Finland, specielt forholdet mellem finlandssvensk og finsk. I betragtning af den monumentale uvidenhed i Danmark om dette spørgsmål, dets historiske og sociokulturelle forudsætninger, er det godt at have Bo Lönnqvists artikel at henvise til. Men jeg vil anbefale at standse læsningen før Lönnqvists slutning: »Mens de nordiske sprog på den ene side er en vigtig del af den fælles definition af Norden, så udgør de sammen med de ikke-nordiske sprog, der tales i randen af området, også en symbolsk ressource, som kan bruges adskillende. Heri ligner sproget det hav, som den nordiske verden flyder i«. Enten er det uforståeligt, eller også er det en banalitet på sproglige stylder.

Retshistorikeren Ole Fenger giver i kapitlet »Magten« en oversigt over samfunds- og retsudviklingen fra jernalder, vikingetid til højmiddelalder. Resultaterne fra de senest årtiers arkæologiske arbejde sættes sammen med fortolkninger af sagalitteraturen og landskabslovene. Han svarer forsigtigt på det i denne sammenhæng interessante spørgsmål, om der findes en nordisk retskreds, og han henviser til, at sådan opfattes det blandt nutidige udenlandske retsforskere. De konstaterer, at indflydelsen

fra kanonisk ret slog senere og svagere igennem i Norden, og de lægger vægt på det fælles nordiske lovgivningsarbejde i det 19. årh. Det at gå omvejen over udenlandske iagttagere kunne måske bruges mere i eftersøgningen af det særligt nordiske. Udlændinge, der uden alt for mange misforståelser ser de fælles nordiske træk og forskellene til det kontinentale Europa, kan vise vej til de steder, hvor forskningen i det særligt nordiske bør sætte ind.

Loftur Guttormssons kapitel om »Huset« starter endnu en gang forfra med sagaerne. Emnet omfatter boligen, husstanden, familien evt. den udvidede familie, og der zappes hurtigt mellem 1000-tallet og nutiden. Guttormsson refererer til en udbredt forestilling i andre lande, »at seksuelle forhold i Norden traditionelt var præget af letfærdighed og promiskuitet«. Disse udenlandske iagttagere må være fra det 19. årh., mener han, hvorefter læseren igen føres tilbage til gamle dages slagsmål mellem trolovelsen (traditionen) og ægteskabet (kirken) som konstituerende for samfundets accept af, at de unge gik i seng med hinanden. Det er i sig selv ikke uinteressant, men igen må man påpege, at hvis det er noget specielt nordisk, må det demonstreres, at der ikke var tilsvarende besvær i andre lande med at få ægteskabet anerkendt som det afgørende kriterium.

Guttormsson konstaterer, at det i 1970'erne og 80'erne blev almindeligt accepteret, at man gik i seng med hinanden uden at have et autoriseret dokument fra myndighederne. Han bruger den formulering, at da »tippede balancen igen til fordel for den gamle nordiske opfattelse«. Herved mere end antyder han en kontinuitet til gamle dage – hvornår det så end var. Men igen må man kræve sammenligninger med vaner og normer i andre ikke-katolske, industrialiserede lande, hvor adgangen til effektiv prævention er let, og hvor frivillig abort er en nødbremse. I betragtning af den nærmest eksplosive vækst i antallet af 1- og 1½-persons husstande er Guttormssons slutning om, at familien »stadig (er) det bærende element i husholdet, og som sådan... centralt placeret i det moderne nordiske verdensbillede« egentlig en ganske dristig påstand.

Redaktøren, Kirsten Hastrup, har taget sig af værkets afsluttende kapitel, »Folket«. Hun indleder med, at nordboerne er betegnelsen på folk, som bor mod nord, og mere specifikt »i det Norden, der efterhånden er frosset fast som et særligt kulturområde i Europa«. Burde redaktøren ikke i det mindste have strøget forfatterens brug af »frosset fast«?

Atter en gang skal begyndelsen gøres med vikingerne, der dog »vendte tilbage til den samfundsform, der var udgået fra: det bofaste bondesamfund«. En side længere fremme skriver hun: »Bofastheden var ikke i sig selv en hindring for at være nordisk«. Men hvorfor skulle den også være

det? Efter en redegørelse for nordboerne på Grønland og for skiftende forklaringer på deres forsvinden i senmiddelalderen fremhæver hun, at det lå i nordboernes »kultur, at de skulle være bønder, deres kultur kunne ikke fortsætte uden hø, husdyr og bondedyder«. Hvad skal læseren nu tro? Var bondetilværelsens bofasthed en konstituerende del af den nordiske kultur, eller var den blot »ikke i sig selv en hindring«? En parallelhistorie om nogle svenske bønder i de baltiske lande, der af Katarina II blev flyttet til det sydlige Rusland, hvor de et halvt århundrede senere var ved at forsvinde, fører til konklusionen, at »nordboernes fjender er de andre og naturen i uskøn forening«.

Men er læseren egentlig blevet klogere ved denne oplysning? Giver det ikke mere mening at sige, at det særligt nordiske, den nordiske identitet, netop eksisterer som noget egenartet, fordi den konfronteres med en natur (fra Nordkap til Lolland), og fordi den møder andre kulturer? Det er anderledesheden hos de andre, der skaber det nordiske som fænomen.

Det lader sig ikke gøre indenfor rammerne af en anmeldelse at gennemgå de steder i Hastrups tekst, hvor det er svært at finde substansen. Og når der er substans, er der ikke påvist noget særligt nordisk. Den ilde behandling, som tyskerpigerne under og efter besættelsen blev udsat for, er så vist ikke noget specielt nordisk. Det er heller ikke rigtigt, at emnet blev fortiet i 50 år. I protesterne mod Retsopgørets form og indhold indgik også vrede over behandlingen af tyskerpigerne.

I et afsnit om »den moderne identitet« kommer værkets tese og dets »kontrapunktiske« metode klarere frem. Den førkristne og den tidligt-kristne epokes normer og værdier har overlevet til nutiden som basis for den moderne velfærdsstats blanding af individuel frihed og kollektiv forpligtelse overfor samfundets svage. »Dobbeltheden af standssamfund og lighedssamfund... er et af de elementer, der har markeret den nordiske verden i forhold til andre verdener«. Men der er ikke i værket påvist eller argumenteret for den ubrudte kontinuitet gennem tusind år, fra samlingen af suveræne høvdingedømmer, gennem den feudale periode, reformationen, enevælden, massive indvandring osv. B.S. Inge-manns forkerte opfattelse af Valdemarernes tid har muligvis spillet en større rolle for det særligt nordiske i den danske identitet end landskabslovene.

De nordiske socialdemokratier og fagbevægelser nævnes to steder i værket, i forbindelse med skildringen af »Folkets park« i Sverige og i afsnittet om misundelse; men arbejderbevægelsen skal formentlig også finde sine rødder ved højsædestøtterne hos vikingetidens småkonger. Nej, selvfølgelig ikke. Men det er dog sigende, at ca. 50 års socialdemokratisk

ledelse i de tre nordiske lande ikke tilregnes nogen betydning for det særligt nordiske.

Som det turde fremgå, finder jeg ikke bogen tilfredsstillende. Den forsøger ikke alvorligt at finde overbevisende svar på det spørgsmål, der er værkets ærinde. Det betyder imidlertid ikke, at der ikke er spændende og endog inspirerende læsning. I de fleste kapitler skal man blot lade være med at hæfte sig ved konklusionerne om »den nordiske verden«. Vikingetiden og andre epoker er væsentlige i sig selv, ganske uanset om der er nutidige mentale efterladenskaber eller ej.

Påstår man tilstrækkeligt vedholdende, at individuel frihed kombineret med lighed og omsorg for de svage i samfundet er en uafrystelig kulturel arv i Norden og os i kødet båret, så kan man håbe, at sådanne værdier vil blive eller forblive en del af vores nordiske kultur. Det ville ikke være noget dårligt resultat.

Henrik S. Nissen

JØRGEN STEEN JENSEN, KIRSTEN BENDIXEN, NIELS-KNUD LIEBGOTT og FRITZE LINDAHL under medvirken af KELD GRINDER-HANSEN og GERT POSSELT: Danmarks middelalderlige skattefund c. 1050-c. 1550. Denmark's Mediaeval Treasure Hoards c. 1050-c. 1550. Del I. Indledning. Fundkatalog c. 1050-c. 1241. Part I. Introduction. Catalogue of hoards c. 1050-c. 1241. 314 s. Del II. Fundkatalog c. 1241-c. 1550. Part II. Catalogue of hoards c. 1241-c. 1550. 340 s. Nordiske Fortidsminder. Serie B. Bind 12, 1-2. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. København 1992. Illustreret med talrige tegninger, fotografier og kort.

Dette smukke og imponerende værk om danske – indenfor det nuværende riges grænser – skattefund fra tiden op til 1986 vil unægtelig være forældet når senere fund kommer – eller allerede er kommet – for dagen. Ikke desto mindre er det på høje tid det udkommer. For det første er der allerede gjort så mange fund fra middelalderen at det har været nødvendigt at dele dem i to statelige bind, for det andet er den 100 sider lange indledning så righoldig at det er svært at forestille sig spørgsmål som læserne ikke vil kunne få fyldestgørende svar på og som også i stor udstrækning vil kunne dække kommende fund. Oven i købet er indledningen gengivet på både dansk og engelsk så kataloget er internationalt tilgængeligt. Dog er kun billedteksterne og overskrifterne til registrene oversat. For den der ønsker at trænge til bunds i de enkelte